

Brandrisk och beredskap för samebyar

I nyhetsmedia varnas för en sommar liknande den 2018 då skogsbränder drabbade Sverige på flera håll, bland annat i sydsamiskt område. SMHI understryker att det än så länge är omöjligt att med stor sannolikhet säga något om hur vädret kan komma att bli. Långtidsprognoserna inför sommaren 2023 är ännu osäkra. Det finns dock tecken som tyder på att sommaren kan komma att bli varm och torr. Vid längre perioder med torka ökar alltid skogsbrandfaran. För att stärka medvetenhet och beredskap tar vi tillfället i akt att dela erfarenheter och reflektioner kring skogsbrand sett ur ett renskötselperspektiv.

PM:et är en produkt från forskningsprojektet Read-Fire (ett samarbetsprojekt mellan SEI, SLU och SSR, finansierat av Formas) samt aktiviteter som genomförts med projektmedel från SLU:s miljöanalys inom Fjäll/Arktis. PM:et ger inte en fulltäckande genomgång eller analys utan ska i första hand betraktas som en sammanställning av praktiska råd samt en första erfarenhetsdelning från Read-Fire. Inom ramen för projektet Read-Fire har ett antal workshops och samtal med medlemmar från medverkande samebyar (Idre, Ruvhten Siete, Mittådalen, Handölsdalen, Tåssåsen) genomförts.

Stora samhällssatsningar har gjorts för att förbättra krisberedskapen efter bränderna 2018. MSB har bland annat tagit fram en app som varnar för brandrisk och ett flertal riktlinjer kring hur olika aktörer och sektorer ska agera vid förhöjd brandrisk har utvecklats i samverkan. Men vi noterar också att samebyarna eller representanter för renskötseln inte har bjudits in att medverka i dessa processer. Inte heller finns det några riktlinjer liknande de för skogsbranschen framtagna för renskötseln. Samtidigt har samtal med samebyar som varit involverade i projektet visat att den egna beredskapen och riskmedvetenheten kan förbättras. Risk för brand är en ny men allvarlig fråga.

Vad kan starta en brand (exempel)

- Blixtnedslag
- Matlagningseld som sprider sig
- Gasolkök, spritkök etc som antänder torr vegetation
- Värme, gnistor från hjuling/motorcykel etc
- Mossa, barr etc som fastnar på varm hjuling/motorcykel och antänds
- Värme från katalysator när bil parkeras vid torrt gräs
- Glöd från cigaretter
- Brandfarliga vätskor och behållare

Förebyggande åtgärder

- Brandskydd i alla renvaktarstugor, anläggningar, slakterier. MSB rekommenderar att det finns brandvarnare, pulversläckare med 6 kg pulver och brandfilt som är 120x180 i alla bostäder.
- Liten brandsläckare (tex en 2-kilos pulversläckare) alt vattenflaska/dunk på hjuling och i bil.
- Sota kaminer i renvaktarstugor.
- Ta för vana att ha koll på brandrisken (t.ex. genom MSB:s app./hemsida).

SÁMIID RIEKKASEARVI
Svenska Samernas Riksförbund · SSR

- Överväg kompetensutveckling/kunskapshöjande åtgärder inom byn.
- Ladda ned appen: [Brandrisk Ute \(msb.se\)](https://msb.se)
- Ladda ned appen: [112-appen - SOS ALARM](#)

Om brandrisken är förhöjd, särskilt över tid, överväg att:

- Undvik om möjligt att göra upp eld utomhus.
- Elda inte om det blåser mycket.
- Om eldning behövs för tex matlagning så gör det nära vatten eller var noga med att det finns vattendunk, brandsläckare etc nära.
- Var noga med att avgränsa elden så att den inte kan sprida sig, tex elda i arran, rensa runt eldplatsen från brännbart material.
- Lämna aldrig en eld utan uppsyn.
- Släck noga när ni lämnar elden.
- Minska körning på steniga, barriga eller annars torra områden såsom hedar.
- Vara extra uppmärksamma på glöd-, gnistbildning från tex hjuling, motorcykel. Ta för vana att titta bakåt.

Om det brinner

En enkel regel är Rädda – Varna – Larma – Släck.

Gör så här om det brinner eller elden börjar sprida sig (MSB:s rekommendationer):

1. Ring 112 och larma räddningstjänsten och varna de som hotas av elden. Du kan också använda 112-appen i din smarta mobil för att automatiskt skicka din position. Beskriv vad som hänt och var beredd att svara på frågor. Notera bland annat:
 - a) vindriktning, brandens omfattning, farbara vägar, närliggande vattendrag samt vad som hotas av branden (t.ex. hot mot renhjorden, anläggningar, stugor, kulturlämningar eller särskilt viktiga områden för renarna).
2. Försök stoppa elden i vindriktningen. Du kan använda trädgrenar som redskap för att stoppa elden i vindriktningen. Ta bort alla kvistar utom cirka en meter i toppen och blöt trädgrenen om det är möjligt.
3. Försök att dämpa elden. Sopa in brinnande material mot elden och tryck de blöta trädgrenarna mot marken så att elden dämpas. Undvik att piska med stora slag för då flyger gnistor omkring och elden tar fart.
4. Avlägsna brännbart material. Plocka bort ris, kvistar, mossor och annat brännbart framför elden som kan medföra spridning.

Tänk på att olika typer av material som brinner släcks på olika sätt. Pulversläckare används oftast i hem, skumsläckare används för att släcka vätskor, vattensläckare fungerar bra för glödbränder och kolsyresläckare för brand i maskiner eller elektrisk utrustning. Räddningsverket mfl rekommenderar en 6 kilos pulversläckare för hemmet då de släcker bränder i flest olika material.

Samebyns erfarenheter från branden vid Trängslet, 2018

Baserat på intervjuer och fältanteckningar, sammanställt av Annette Löf & Maria Boström

Branden startade av ett blixtnedslag den 12 juli och pågick sedan till och med 3 augusti då eftersläckningen överlämnades till Fortifikationsverket som ansvarig markförvaltare. Utvärderingar som gjorts visar att bristande eftersläckning, i kombination med det extremt varma och torra vädret, var de huvudsakliga anledningarna till att branden i Trängslet blev så pass omfattande (Granström 2019). Återtända bränder (dvs där branden tar ny fart efter otillräcklig släckning i ett första skede) orsakade ca 60% av brandarealen under 2018 års brandsäsong (Granström 2019). Att branden i Trängslet inträffade på ett skjutfält med risk för oexploderad ammunition försvårade situationen ytterligare. Brandområdet ligger inom Ruvhten Sijtes vinterbetesområde.

Brandområdet uppskattas till ca 3500ha och avgränsas på kartor med en tydlig linje. Men denna avgränsning av branden speglar inte brandens påverkan för berörda samebyar. Renarna undvek, framförallt de första åren, ett mycket större område än det som anges som brandens utkant. På samma sätt finns även inom det som anges som brandområde, fortfarande öar av obrunna lavrika marker kvar. Hur branden påverkar förutsättningarna för renarna och renskötseln över tid och rum är därmed inte givet och det är något som vi undersöker i mer detalj inom projektet Read-Fire.

När det gäller brandrisk i förhållande till vegetation tycks markvegetationen spela en viktig roll och mossa och lav skapar särskilt gynnsamma förhållanden för skogsbrand. Anders Granström beskriver områdena som brann inom Trängslet på följande sätt:

”Bränsletyperna inom Trängslets fastmarksområden är mycket gynnsamma för brandspridning. Ofta domineras fältskiktet av ljung och lingon och bottenskiktet av renlav, med en tjocklek man aldrig ser i renbetesområdena längre norrut i landet. Denna kombination torkar upp snabbt efter regn och genererar även vid måttlig ”brandrisk” en intensiv eld.” (2019:63)

De många utvärderingar som gjorts pekar på en rad områden för förbättringar, bland annat gällande logistik, kommunikation, materiel och inte minst noggrann eftersläckning i ett tidigt skede. Men ingenstans i dessa utvärderingar framkommer brandens påverkan på renskötseln i området och samebymedlemmarnas viktiga roll i att bekämpa elden på plats nämns knappt (se SOU 2019:185). När branden inträffade var det ingen som kontaktade Ruvhten sijte som använder området under vintern, utan samebyn tog själv kontakt och frågade om de kunde vara behjälpliga. Däremot ringde ett skogsbolag till Handölsdalens sameby som trots att de befann sig många mil bort till fjälls för kalvmärkning, kände röken i luften. De hade inte möjlighet att hjälpa till i släckningen men det hade däremot Ruvhten. Vi noterar att det inte är självklart att berörda samebyar kontaktas i händelse av brand utan att ansvaret i dagsläget tycks falla på byarna att hålla sig informerade.

Två medlemmar från Ruvhten sijte, deltog i brandsläckningen på plats under flera veckor och bidrog med såväl kontinuitet på plats, stor lokalkännedom samt praktisk kunskap som visade sig vara ovärderlig för arbetet. De bidrog i att upprätthålla kommunikation, navigera i området, bistå med teknisk utrustning som effektiviserade arbetet och var även med och anlade skyddsavbränningar, där områden tänds på för att med eld motverka eldens fortsatta spridning. Trots svårt och riskfyllt arbete, och den emotionellt tuffa situationen att bevittna och vara delaktig i att se samt tända eld på fina renbetesområden, så ångrar de inte att de var på plats under en längre tid. Tvärtom, de

rekommenderar att ha någon, eller helst några på plats vid en eventuell brand. Personal, inklusive insatsledare, från Räddningstjänst och hemvärn byttes ut enligt rullande schema. Att ha någon på plats från samebyn kontinuerligt bidrog därför till effektivare insatser och kommunikation. Beslutet hade underlättats om informationen i förväg varit tydlig att ersättning också utgår för arbetsinsatsen.

Samebyns representanter beskriver hur tillhandahållen utrustning var illa anpassad till att släcka i terrängen. För att lägga en slanglinje skulle brandmän bära vindor till fots. Till en början fanns inga mindre terrängfordon tillgängliga och renskötarnas hjulingar blev därför viktiga i att snabbt kunna frakta och lägga ut mycket större slangmängder. "Som att rulla ut stängsel, fast slang" beskriver en av dem. På deras inrådan köptes därför en mängd hjulingar in för att effektivisera och underlätta arbetet.

Samebyns delaktighet bidrog med djup lokalkännedom som underlättade navigering och förståelse av området, särskilt viktigt när röken ligger tät. De bidrog med praktiskt kunnande och förmåga att färdas i terrängen och förståelse för vilka fordon som fungerar och vilka som inte fungerar. De bidrog med kontinuitet vilket underlättade överlämningar. De hade kännedom om markerna som hade kunnat påverka var skyddsavbränning var mer eller mindre lämplig ur ett renskötselperspektiv. En av medlemmarna beskriver också att det på något märkligt sätt, bidrog med ett lugn, att vara på plats och med egna ögon se vad som hände på marken.

Innan vi startade med projektet Read-Fire hade samebyns representanter inte besökt brandområdet under barmarksperiod. Vikten av att besöka – och om möjligt dokumentera – områden innan och efter brand under barmarksperiod är en viktig lärdom som vi drar från projektet som helhet.

Trots att många lärdomar och erfarenheter gjorts, och att samebyn aktivt medverkade i släckningen, så har samebyn inte bjudits in till dialoger eller erfarenhetsdelning *efter* branden. Många frågor kvarstår därför, såsom hur delaktighet kan ökas, hur ansvarsfördelning mellan olika aktörer kan tydliggöras, hur ersättningssystem för andra värden än skog kan utarbetas liksom hur samebyars sårbarhet för brand kan kartläggas och, i någon mån, förebyggas. Dessa är frågor som vi jobbar vidare med inom projektet Read-Fire.

Om forskningsprojektet Read-Fire

Hur påverkas samiska landskap och landskapsbaserade praktiker av skogsbrand? Hur kan vi förstå risker och konsekvenser av skogsbrand utifrån renskötselns egna perspektiv och lokalspecifika förutsättningar? Dessa frågor undersöker ett pågående forskningsprojekt, *Read-Fire*, i ett samarbete mellan SSR, SEI, SLU och samebyar som direkt, eller indirekt, drabbades av bränder under den extrema sommaren 2018. Preliminära resultat baserat på intervjuer, workshops och fältbesök visar att effekten av brand på samebyarnas marker och renskötselns förutsättningar är svårbedömd och svåravgränsad över tid och rum – var en brand startar och slutar går inte alltid att se med blotta ögat eller avgöra på ett enkelt sätt. Projektet pågår tom 2024 och arbetar bla med brandsårbarhetsanalyser, beredskapsplan samt vetenskapliga artiklar. Projektet leds av Annette Löf, på Stockholm Environment Institute (SEI).